

Temat mojej rozprawy brzmi „Działalność duszpasterska w dekanacie radoszyckim w latach 1918 – 1939”.

Przy wyborze tematu decydujące znaczenie miał wątek osobisty. Ponieważ mieszkam w Radoszycach, chciałem zbadać dotąd mało znane dzieje dekanatu radoszyckiego.

Głównym celem pracy było ukazanie działalności duszpasterskiej prowadzonej wśród katolików dekanatu radoszyckiego. Podejmowane w pracy zagadnienia miały dać odpowiedź na wiele pytań badawczych. Najważniejsze z nich brzmią następująco: Jakie były główne formy i zakres działalności duszpasterskiej? Jak nauczanie duchownych przekładało się na praktyki religijne? Jaką funkcję spełniały w rozwijaniu życia religijnego i pobożności organizacje kościelne? Jak wyglądały relacje między katolikami a innowiercami mieszkającymi na terenie dekanatu? Jakie były efekty pracy duszpasterskiej? Jaki był stan moralności katolików?

Zakres terytorialny pracy obejmuje dekanat radoszycki, w którego skład wchodziło dziesięć parafii: Cermno, Fałków, Lipa, Miedzierza, Mnin, Pilczyca, Przedbórz, Radoszyce, Stanowiska i Żeleźnica. Biorąc pod uwagę granice administracji państwowej, obszar badań objął kilka gmin położonych w granicach powiatów koneckiego i włoszczowskiego.

Pod względem chronologicznym praca obejmuje lata 1918 – 1939. Ponieważ dekanat radoszycki powstał w 1918 roku, więc omówiona w nim działalność duszpasterska jest przedstawiona od momentu jego zorganizowania, do czasu wybuchu II wojny światowej. Pokrywa się to więc z cezurami istnienia II Rzeczypospolitej.

Do tej pory działalność duszpasterska wspomnianego dekanatu nie doczekała się gruntownego studium. Dotychczas powstałe niepublikowane prace magisterskie omawiały zagadnienie działalności duszpasterskiej w wąskim ujęciu poszczególnych parafii. Mowa tu o pracach: Ireneusza Szustaka – *Dzieje parafii Radoszyce w latach 1918-1939*, Aleksandry Leśniewicz – *Duszpasterstwo parafii Fałków w latach 1918-1939*, Dariusza Gałka, *Sytuacja społeczno-prawna parafii Przedbórz w latach 1918-1939*, Zofii Szafrąskiej, *Parafia Przedbórz w świetle wizytacji biskupich w XX wieku*. Spośród prac publikowanych o działalności duszpasterskiej wspominają przy

opisywaniu dziejów parafii - monografie regionalistów: Mariana Adamczyka¹, Euzebiusza Barańskiego², Tadeusza Michalskiego³ i Stanisława Staciwy⁴. W związku z powyższym bardzo zasadnym wydawało się opracowanie wymienionego tematu.

Bazą źródłową dla niniejszej dysertacji są materiały pochodzące z wielu archiwów. Głównym źródłem informacji było Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu. Wykorzystanie pięćdziesięciu niezwykle obszernych zespołów tam zdeponowanych akt, pozwoliło na analizę większości omawianych zagadnień. Szczególnie cennymi okazały się akta poszczególnych parafii, akta personalne księży, kongregacji i konferencji dekanalnych, wizytacji pasterskich i dziekańskich, nauczania religii, misji i rekolekcji parafialnych, akta bractw i stowarzyszeń. Kwerendy źródłowe przeprowadzono także w innych archiwach kościelnych: Archiwum Diecezjalnym w Kielcach, Archiwum Diecezjalnym w Radomiu, Archiwum Archidiecezjalnym w Częstochowie, , Archiwum Jasnej Góry oraz archiwach wszystkich dziesięciu parafii dekanatu. Wykorzystano pochodzące z nich informacje dotyczące między innymi ruchu pielgrzymkowego, czy też życia sakramentalnego. Istotne informacje dotyczące działalności duszpasterskiej duchownych, w tym działalności politycznej, samorządowej i społecznej pozyskano z centralnych archiwów państwowych: z Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Narodowego Archiwum Cyfrowego w Warszawie oraz archiwów wojewódzkich: w Kielcach, Piotrkowie Trybunalskim i w Radomiu. Uzupełnieniem źródeł stały się dokumenty znajdujące w archiwach szkolnych: ze szkół w Radoszycach i Wilczkowicach.

Cenne dla rozprawy okazały się źródła drukowane, szczególnie te które publikowano w *Kronikach Diecezji Sandomierskiej* oraz *Kodeks Prawa Kanonicznego* z 1917 roku. Duże znaczenie w przeprowadzaniu analiz statystycznych miały Elenchusy z lat 1916-1939.

Poznaniu i analizie szerszego tła wielu badanych zagadnień pomogła literatura i opracowania. Szczególnie przydatną pozycją wykorzystywaną do charakterystyki

¹ M. Adamczyk, *Czermno i okolice. Historia miejscowości*, Końskie 2012.

² E. Barański, *Fałków – czasy i ludzie*, Końskie 2008.

³ T. Michalski, *Klimaty dawnego Przedborza i okolic*, Przedbórz 2013.

⁴ S. Staciwa, *Dzieje Radoszyc*, Kielce 2011, t. I i II.

porównawczej bardzo wielu zagadnień okazała się książka ks. Bogdana Stanaszka „*Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w latach 1918-1939*” oraz książka „*Kościół katolicki w Polsce w latach 1918 – 1939*”, której autorem jest W. Mysłek. Często sięgano także do publikacji ks. Daniela Olszewskiego⁵, związanych z tematyką religijności i przepowiadania w Kościele.

Badania zostały przeprowadzone z zastosowaniem metod i technik badawczych powszechnie wykorzystywanych w pracach historycznych. Są nimi: analiza materiałów źródłowych i literatury przedmiotu oraz metody statystyczne do analizy zebranych danych. W związku z pojawiającymi się brakami źródłowymi odwoływano się także do metody egzemplifikacji zjawisk.

Tematowi rozprawy podporządkowano jej strukturę. Praca ma układ problemowy. Składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia i aneksów.

W rozdziale I przedstawiona została charakterystyka dekanatu. Na wstępie dla lepszego zrozumienia zjawisk zachodzących w dekanacie, zaprezentowano rys historyczny parafii należących do dekanatu radoszyckiego. Następnie dokonano charakterystyki dekanatu w latach 1918–1939. Przedstawiono jego strukturę organizacyjną, majątek poszczególnych parafii oraz strukturę narodowo-wyznaniową i społeczno-zawodową ludności.

Drugi rozdział poświęcony jest obsadzie personalnej parafii: duchownej i świeckiej.

W rozdziale III, poświęconym działalności duszpasterskiej, badaniom poddano kaznodziejstwo, rolę prasy i literatury w rozwijaniu religijności, a także naukę religii w szkole i katechizację w kościele. Przedstawiono tu również zagadnienie nauczania kościelnego w czasie misji i rekolekcji, uczestnictwo wiernych w nabożeństwach roku liturgicznego, a także ich udział w odpustach i pielgrzymkach. W tym rozdziale

⁵Olszewski D., *Funkcje społeczno kulturowe parafii na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Społeczno kulturalna działalność Kościoła katolickiego w Polsce XIX i XX wieku*, pod red. R. Renz i M. Meduckiej; Olszewski D., *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1996.; Olszewski D., *Przepowiadanie kościelne w II Rzeczypospolitej (1918-1939). Zarys problematyki badawczej*, „*Saeculum Christianum*”, 1, 1994, nr 2.; Olszewski D., *Przepowiadanie w Kościele polskim na przełomie XIX i XX wieku. Kierunki przemian*, w: „*Przegląd Tomistyczny*”, t. 4, Warszawa 1988.

omówiono także działalność towarzyszącą pracy duszpasterskiej: polityczną, samorządową i społeczną.

W kolejnym rozdziale rozprawy zaprezentowane zostały badania dotyczące życia sakramentalnego, które pozwoliły ocenić ogólny stan życia religijnego wiernych i ich stosunek do nauczania kościelnego w tym zakresie.

W następnej części pracy przedstawiona została działalność organizacji i stowarzyszeń religijnych. Rozwój organizacji i stowarzyszeń pokazał aktywność i zaangażowanie duchowieństwa w ich zakładaniu i rozwijaniu.

W ostatnim rozdziale dokonana została analiza moralności wiernych w opinii duchowieństwa i postawy samych duchownych wobec nauki Kościoła i władz diecezjalnych. Praca została zakończona omówieniem stosunku katolików do innowierców, w szczególności do Żydów.

Przeprowadzone badania dają podstawę do sformułowania wielu wniosków i uogólnień:

Dekanat radoszycki był nową strukturą kościelną utworzoną u progu niepodległości. Zamieszkiwali go głównie chłopci i drobnomieszczanie, którzy w zdecydowanej większości byli katolikami.

Posługę duszpasterską pełniło w nim 95 duchownych: w tym 37 proboszczów, 48 wikariuszy i 10 prefektów. Ciągły brak duchownych w diecezji w interesującym nas okresie, dawał się odczuć i w dekanacie radoszyckim. Z tego powodu ilość obowiązków spoczywająca na kapłanach była bardzo duża. Zjawisko to było zauważalne zresztą w całym kraju.

Największą uwagę kapłani poświęcali nauczaniu dorosłych i dzieci. Było ono prowadzone zgodnie z bieżącymi zaleceniami hierarchów Kościoła. Miejscem głoszenia słowa Bożego był głównie kościół gdzie księża głosili, homilie, kazania i nauki katechizmowe. Te ostatnie były w okresie dwudziestolecia wiodącą formą przepowiadania kościelnego. Uzupełnieniem nauczania w kościele było popularyzowanie literatury i prasy religijnej.

Wiele czasu księża poświęcali katechizacji dzieci w kościele i nauczaniu religii w szkole. Tylko w Przedborzu i w Radoszycach religii uczyli etatowi prefekci, w pozostałych 49 szkołach uczyli proboszczowie, wikariusze oraz katecheci świeccy.

Praca w szkole nie należała do łatwych. Uczący napotykali wiele trudności począwszy od braków jeśli chodzi o programy nauczania, a skończywszy na tym, że większość uczniów nie posiadała podręczników. Z taką sytuacją mieliśmy do czynienia praktycznie w całej diecezji. Elementem pozytywnym był fakt, że na zajęcia uczęszczały wszystkie dzieci katolickie.

Jednym z podstawowych obowiązków kapłanów była Służba Boża. Składały się na nią zarówno Msze św. niedzielne, świąteczne, codzienne, a także wszelkiego rodzaju nabożeństwa paraliturgiczne. Ich popularność wyrażająca się licznym udziałem wiernych w tych nabożeństwach, świadczyła o przywiązaniu do Kościoła, tradycji i trwaniu w wierze katolickiej. Także przystępowanie prawie wszystkich wiernych do sakramentów było aktem potwierdzającym skuteczność nauczania kościelnego i pracy duszpasterskiej kapłanów pełniących posługę na badanym terenie.

Ważnym elementem pracy duszpasterskiej było organizowanie dla parafian rekolekcji i misji. O ile pierwsze były czasem rozmyślań nad życiem wiecznym i służyły nawróceniu człowieka, to drugie szczególnie w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości sprzyjały ożywieniu życia religijnego, były doskonałym środkiem terapeutycznym po długoletniej niewoli i wpływały na podniesienie stanu moralnego wiernych.

Efektom pracy duszpasterskiej był także – podobnie jak w całej diecezji sandomierskiej - rozwój życia stowarzyszeniowego w organizacjach kościelnych. Wskazuje na to potrojenie się liczby bractw w stosunku do lat poprzedzających okres międzywojenny.

Duchowni oprócz działalności typowo duszpasterskiej włączali się bardzo aktywnie do działalności politycznej i społecznej. Dwóch księży zasiadało jako posłowie w parlamencie, prowadzili oni także aktywną działalność samorządową. Ich prace w parlamencie i samorządach wpłynęły na poprawę warunków życia mieszkańców parafii badanego dekanatu. Księża starali się dostrzegać potrzeby swoich parafian. Jako społecznicy angażowali się prawie wszyscy kapłani omawianego dekanatu. Byli inicjatorami i animatorami działalności oświatowej, spółdzielczej i rolniczej. Włączali się w zakładanie szkół, straży ogniowych, sklepów, kółek rolniczych, spółek wodnych, czy też mleczarni. Ta postępową a czasami pionierską

działalność rozwijała zaniedbaną pod tym względem biedną tutejszą wieś. Niekiedy do swojej działalności musieli przekonywać miejscową ludność, przez którą przemawiało czasami zacofanie i brak otwarcia na jakiegokolwiek zmiany.

Pomimo wyłożonych wysiłków kapłanów, nie zabrakło rozdzźwięków między nauczaniem kościelnym, a praktyką życia codziennego. Co prawda na niewielką skalę, ale zdarzały się wśród wiernych wykroczenia przeciwko wierze. Były nimi głównie: rozbite małżeństwa, dzieci nieślubne, kradzieże (także w kościele), pomówienia i zniesławienia. Doszło nawet do zabójstwa księdza na tle rabunkowym. Między innymi z powodu zaniedbań duszpasterskich doszło do rozłamu w jednej z parafii, czego następstwem była wzmożona aktywność księży Kościoła Narodowego, która destrukcyjnie wpłynęła na życie religijne katolików tej i sąsiednich parafii. Księża starali się stać na straży moralności, wierności dekalogowi i przykazaniom kościelnym. Zdarzało się jednak, że niekiedy sami nie dawali dobrego przykładu.

Mimo wielu drobnych niepowodzeń w posłudze kapłańskiej, księża omawianego dekanatu zarówno proboszczowie jak i wikariusze, cieszyli się ogólnie uznaniem, czcią i szacunkiem swoich parafian. Dla wiernych byli oni prawdziwymi autorytetami. Wynikało to z wielowiekowej tradycji, która szczególnie na terenach wiejskich miała bardzo silne korzenie.

Przy opracowywaniu wielu zagadnień okazało się, że kontynuacja badań nad dziejami parafii tworzących dekanat radoszycki w latach międzywojennych jest nieunikniona. Warto przeprowadzić badania jeśli chodzi o lata poprzedzające dwudziestolecie międzywojenne jak i lata, które nastąpiły po nim. Interesujące okazałyby się analizy działalności duszpasterskiej w czasie II wojny światowej, a jeszcze bardziej ciekawe z punktu widzenia zmian jaki zaszły w duszpasterstwie okazałyby się badania w czasach PRL-u. Pozwoliłyby one porównać kierunki zmian, różnorodność form i efektywność pracy duszpasterskiej.

Elbigenow Kowaluk